

Akadémiai doktori értekezés tézisei

Fazekas István

A Magyar (Udvari) Kancellária és hivatalnokai 1527 és 1690 között

Budapest

2018

I. Célkitűzések

Az utolsó évtizedek különböző irányból érkező és különböző megközelítéssel dolgozó történeti kutatásai egyformán egyetértenek abban, hogy a kora modern állam létrejöttében a bürokrácia jelentős szerepet játszott. A bürokratikus apparátus fejlődése megindulásában kulcsszerephez jutott a kancellária, amely a középkori fejedelmi udvar egyetlen hivatszerű képződménye volt, és amely a későbbi fejlődés során a legtöbb országban befolyását veszítette. Másként alakult a kancelláriák sorsa a Habsburg Monarchián belül, amelyben mint összetett államban a különböző országok kancelláriái továbbra is fontos szerephez jutottak az államélet terén. Hiába alapított 1528-ban I. Ferdinánd egy központi udvari kancelláriát, élén egy főkancellárral, a rendi partikularizmus ezúttal győzedelmeskedett, és a Habsburgok viszonylag gyorsan fel is adták ezen a téren eredeti elképzelésüket. Ennek a folyamatnak részeként őrizte meg önállóságát a Cseh Kancellária és a Magyar Kancellária, és vált ki a Birodalmi Udvari Kancelláriából a 17. század elején az Osztrák Udvari Kancellária.

Az értekezés célja az egyetlen magyar kormány szerv, a Magyar (Udvari) Kancellária történetének feldolgozása, amely folyamatosan a Habsburg uralkodó mint magyar király mellett tartózkodott (a kancellária az 1540-es évektől kezdve működött a mindenkor uralkodó közvetlen környezetében). A vizsgálat kezdőpontja 1527, amikor a hivatal I. Ferdinánd székesfehérvári koronázása körül megszervezésre került, végpontja 1690, amikor a kancelláriát modern, a kor viszonyainak megfelelő szervezettel látták el. A célkitűzések részben egy hagyományos hivaltörténet elkészítésére irányulnak, azaz kísérlet történik a hivatal belső fejlődésének a megrajzolására, a kancellárián folyó iratkezelés és pecséthasználat rekonstrukciójára. Fontos kérdés, hogy a Magyar (Udvari) Kancellária milyen viszonyban volt a központi igazgatás különböző kormány szerveivel (Udvari Kancellária, Birodalmi Udvari Kancellária, Osztrák Udvari Kancellária, Udvari Kamara, Udvari Haditanács), továbbá miként alakult kapcsolata a magyarországi igazgatási szervekkel (Magyar Tanács, Magyar Kamara), a magyar rendi vezetőkkel, különösen a nádorral, a megyékkel, illetve milyen szerepet játszott a politikai élet egy olyan fontos színhelyén, mint az országgyűlés. A sajtósági forráshelyzet miatt, amelyről a következő pontban részletesen szó esik, a kancelláriai

kutatásokban kiemelkedően fontos szerep jutott a prozopográfiai kutatásoknak. Ennek nyomán az értekezés célul tűzte ki a kancelláriai hivatali apparátus minél teljesebb rekonstrukcióját (kancellárok, alkancellárok, titkárok, regisztrátor-pecsétőrök, jegyzők és írnokok). A hivatali apparátus feltérképezése nem csupán a korajúrkori magyar hivatalnokság rekrutációjához, képzettségéhez, hivatali előmeneteléhez, kancellárián kívüli karrieresélyeihez nyújthat adalékot, hanem segítségével reményeink szerint a hivatalnak a központi apparátuson belüli helye, és a magyar rendiséggel való kapcsolata is jobban megragadhatóvá válik.

II. Források és feldolgozásuk

A Magyar (Udvari) Kancellária 1690 előtti iratanyaga, amelyet a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára őriz, csak töredékesen maradt meg. Legfontosabb forrásként rendelkezésre áll a király könyvek hiánytalan sorozata 1527-től kezdve (A 57). Tekintélyes mennyiségű, kancellárián készült fogalmazvány maradt meg (A 35, 27 raktári egység), ámde rendkívül egyenlőtlen elosztásban: 1615-ig bezárólag csupán egyetlen fasciculusnyi irat áll rendelkezésre. A harmadik, kiemelkedően fontos egységet, az uralkodói audienciára készített előterjesztések alkotják, amelyek azonban csak III. Ferdinánd uralkodása idejéből maradtak meg (1637 és 1658 közötti évek, A 33). Ezentúl még számos más állag rejt magában kisebb-nagyobb mennyiségű, 1690 előtt keletkezett iratot, amelyeket lehetőség szerint igyekeztem kézbe venni.

Már a kutatás kezdetén nyilvánvalóvá vált számomra, hogy a kancellária levéltára alapján a hivatal története nem írható meg. Nem kevés útkeresés után végül a prozopográfiai módszer követése mellett döntöttem, azaz a kancellárián dolgozó személyekre vonatkozó adatok teljeskörű gyűjtése lett a cél. A döntés utólag helyesnek bizonyult, nem utolsósorban azért, mert a bécsi központi levéltárak, főleg a Finanz- und Hofkammerarchiv és a Haus-, Hof- und Staatsarchiv különböző állagai valóban igen nagyszámú információt őriztek a Magyar Kancellária tisztviselőire vonatkozólag (előbbi esetében mindenekelőtt a Hofffinanz Ungarn, utóbbi esetében az Ungarische Akten állag külön kiemelendő).

A bécsi forrásokból kinyert adatokat a magyarországi központi kormánysszervek, elsősorban a Magyar Kamara megmaradt irataiból, valamint családí levéltárakból származó adatokkal igyekeztem kiegészíteni. Különösen a különböző levelezésanyagok kiaknázása nyújtott sokat, mindenekelőtt a Batthyány, Erdődy, Esterházy családí levéltárak misszilis-sorozatai. Igen informatívnaK bizonyultak Korompay Péter nyitrai püspök, kancellár kézíratai, köztük diáriuma, amelyek az 1680-as évek végének, átszervezés előtti kancelláriájának működését hozták közelebb. A prozopográfiai adatgyűjtés nyomán lassanként kibontakozott a kancellária belső története. Az apró, bár nem lényegtelen változások felismerése lehetővé tette, hogy a központi kormánysszervek iratanyagában található, Magyar Kancelláriához kapcsolható iratlenyomatok értelmezésre kerüljenek.

Az összegyűjtött adatok feldolgozása érdekében, a kitűzött céloknak megfelelően, az értekezés tulajdonképpen két nagy egységre válik szét. Az első egységhez tartozik a dolgozat 2., 3., 4., 6. fejezete és a függeléknek nevezett 8. fejezet (a kancellária szempontjából fontos iratok közlése, illetve a kancelláriai tisztviselők archantológiája), a második egységet a dolgozat 5. és a 9. fejezete alkotja. A kancellária működési kereteinek, a központi igazgatásnak és az uralkodó szerepének bemutatása az első fejezetben történik meg.

Az első egység egyes fejezetei hagyományos hivatalstörténeti megközelítést kínálnak. Az iratanyag töredékessége, a Magyar Kancellária sajátos szervezete sajnos bizonyos korlátokat állít a kutató elé. További gátló tényezőként jelenik meg az a szomorú tény, hogy az igazgatástörténet iránti érdektelenség a Habsburg Monarchia központi kormánysszerveit sem kímélte. Így a feldolgozás célja nem lehetett több mint a rendelkezésre álló töredékes forrásanyag és a rendelkezésre álló szakirodalom alapján leírni a kancellária működését, kapcsolatát más hivatalokkal.

A dolgozat második fejezete egy időrendben haladó áttekintésben foglalja össze a Magyar Kancellária 1527 és 1690 közötti történetét, mintegy vezérfonalat szolgáltatva a következő megközelítéseknek. A harmadik fejezet a Magyar Kancellárián folyó hivatali munkát, iratkezelési gyakorlatot mutatja be, külön alfejezetben foglalkozva a formuláriumok használatával, a pecséthasználattal, a taxaszedés gyakorlataival, illetve a

királyi könyvek vezetésével. A következő, negyedik fejezet az értekezés legerjedelmesebb és leginkább összetett fejezete, amely számos alfejezetre tagolódik, alapvetően a Magyar Kancellária és más kormányzervek viszonyát kísérel meg megrajzolni. A központi kormányzervektől indul a feldolgozás, hogy azután a magyarországi kormányzervekre kerüljön a sor. Ezt követően történik meg a magyarországi rendi struktúra különböző szintjeivel fennálló kapcsolat bemutatása. Mivel a kora újkorban a hatalmi ágak elkülönülése még nem történt meg, a kancellária igen jelentős igazságszolgáltatási jogosítványokkal rendelkezett, amelyek külön alfejezetben kerültek bemutatásra. Bár 1526 után a Magyar Kancellária elveszítette diplomáciai feladatkörének tekintélyes részét, bizonyos esetekben mégis működést fejtett ki ezen a téren is. Az összetartozó alfejezetek sorát a kancellária hiteleshelyi működését számba vevő rövid alfejezet zárja le.

A hagyományos hivaltörténetek módszertanát alkalmazó fejezetektől elüt ezen rész utolsó alfejezete (4.4.), itt ugyanis megfordul a megközelítés, és az ügyfelek szempontjából kerül feldolgozásra a kancellária ténykedése három bécsi ügyintézés elemzése révén: Türcsik Dániel és Heldt Balázs bécsi küldetése Lőcse város árumegállítójoga érdekében (1558); Lehner Kristóf és Unverzagt Ábrahám bányavárosi küldöttek bécsi útja (1610); Ostrosith Mátyás báró kegyelmi ügye (1673). Ezzel mintegy ellenpróbaként szolgál az előző fejezetekben elhangzottakhoz.

A második egységet a prozopográfiai kutatások során összeállított életrajzi adattár (9. fejezet) és az ennek elemzését nyújtó 5. fejezet alkotja. Az ebben a fejezetben alkalmazott módszer a kollektív biográfia módszertanához közelít, de az egyenetlenül rendelkezésre álló adatok a módszer teljeskörű alkalmazását nem teszik lehetővé, ismét csak a források adta lehetőségekhez kell alkalmazkodni. A meglehetősen terjedelmesre sikerült életrajzi adattár nem véletlenül került külön fejezetként felvételre, és nem az előző fejezetet alkotó függelék részeként: a szerző felfogása szerint az értekezés „teljes jogú” részét képezi. Az 5. fejezet utolsó részfejezete igyekszik a kancelláriai hivatalnokokon át a kora újkori magyar hivatalnokságra nézve következtetéseket levonni, ehhez igénybe véve Wolfgang Reinhard által kidolgozott, általa mikropolitikának nevezett megközelítést.

A dolgozat első fejezete, amely a Habsburg Monarchia központi kormánysszerveinek működését mutatja be, mintegy keretét képezi a későbbi elemzéseknek. Ebben a fejezetben kerül taglalásra az uralkodó kormányzati szerepvállalása, amelynek a megértése nélkülözhetetlen a kormányzati struktúra helyes értelmezéséhez. A központi igazgatás szerepét azért is fontos folyamatosan szem előtt tartani, mert a Magyar Kancellária részben a központi igazgatás struktúrájában működik, figyelmen kívül hagyása menthetetlenül félreértésekhez vezethet.

III. Eredmények

A feltárt adatok lehetővé teszik a kancellária belső fejlődésének megrajzolását, amely eddig rejtve maradt. A kutatások során világossá vált, hogy azok a szervezeti keretek, amelyek között 1690-ig bezárólag működött a kancellária, Oláh Miklós és Liszthy János kancellári működése idején (1543–1568, 1568–1577) kristályosodtak ki. Ezek közül az egyik legfontosabb a hivatalt irányító kancelláriai titkár tisztségének fejlődése, amely az 1560-as évekre zárult le. Innentől kezdve tölti be a tisztséget folyamatosan világi személy, aki állami fizetést húz, és a hivatali személyzet irányításában, illetve az ügyek előkészítésében, előterjesztésében és az elintézés-tervezetek elkészítésében kulcsszerepet játszik. Fontos, más központi hivatalokétól eltérő gyakorlat, hogy a hivatali apparátus alján álló jegyzői réteg tagjai a hivatalvezetők magánalkalmazásában állnak. Némileg későbbi fejlemény a pecsétör-regisztrátor tisztségének átalakulása, amely a 17. század elejétől jutott fontos, eredeti funkcióin (királyi könyvek vezetése, pecsételés) túlmutató szerephez, és tevékenykedett mintegy a titkár helyetteseként.

A Magyar Kancellária a középkorban nem volt több mint egy íróműhely, amelynek feladata az uralkodói akarat írásba foglalása volt. A kora újkorban ez lényegesen megváltozott. Azzal, hogy az uralkodó egy nagyobb országkomplexum élén állt, szükségessé vált, hogy tanácsadóit erőteljesen bevonja a kormányzati munkába, a befutó egyes ügyekben meghallgassa véleményüket. A magyarországi ügyek esetében a 16. század derekától a Magyar Tanács jutott ezen a téren fontos szerephez, de mivel nem ülésezett folyamatosan, az uralkodó udvarában jelenlévő kancellár és kancelláriai titkár szerepe az ügyelőkészítésben és véleményezésben jelentősen megnőtt. A beérkezett kérelmet, vagy más

hivataltól átküldött átiratot a titkár kivonatolta, a kancellárral közösen elkészítette véleményét (opinio) róla, amelyet a hozzávetőleg heti sűrűséggel adott uralkodói audiencián ismertetett az uralkodóval, aki miután meghallgatta jelenlévő tanácsosai véleményét, döntött az ügyben. A döntés értelmében készítette el a titkár vagy valamely tapasztaltabb jegyző az elintézőstervezetet, amelyet azután a kancellár ellenőrzött. Az emendált darabot egy jegyző tisztázta le, és ezt követően került az uralkodó elé aláírásra. A kiadmányozás utolsó lépése a pecsét iratra történő ráhelyezése volt. A csekély számú személyzet munkáját nagymértékben megkönnyítette a formuláskönyvek használata, amelyek közül többet is használtak egyidejűleg a kancellárián.

A Magyar Kancellárián folyó ügykezelés során háromfajta pecsétet használtak. Ezek közül a felségpecsét az esztergomi kancellár mint főkancellár birtokában volt. Ezt elsősorban rangemelési oklevelek esetében volt szokás alkalmazni, bár sokakat visszatartott igénybe vételétől, hogy használata esetén dupla taxát kellett fizetni. Az esztergomi érsek mint főkancellár, a Magyar Kancellárián folyó hivatali munkába nem folyt be, ami persze nem jelenti azt, hogy a politikailag fontos ügyekben hozott döntéseket nem tudta különféle eszközökkel befolyásolni. A legtöbb kancelláriai kiadmányon a titkos pecsét szerepel, amelyet a késő középkor óta hagyományosan a kancellár birtokolt, mintegy hivatala és hatalma jelképének számított. Átadását követően a kancellár a 16. század során többnyire magánál tartotta, ha távozott az udvartól, általában magával is vitte. Ilyenkor alkalmazták a harmadik fajta pecsétet, az uralkodó magyar királyi gyűrűspecstjét. A 17. század elejétől, a pecsétőr-regisztratori tisztség átalakulását követően annak őrzetében volt a titkos pecsét.

A Magyar Kancellária az uralkodó környezetében működve beépült a központi igazgatás szervezébe és az ügykezelés menetébe. Az I. Ferdinánd alatt kiépített központi államigazgatási struktúra egyik jellemzője, hogy a pénzügyigazgatás és a hadügy központi igazgatás alá került (Udvari Kamara 1527, Haditanács 1556). E két szakterületen a kancellária csupán csekély befolyással rendelkezett, bár az együttműködése velük így sem volt konfliktusmentes. A magyarországi birtokadományokra vonatkozó iratok vizsgálata azt mutatja, hogy időről-időre a Magyar Kancellária kísérletet tett, hogy az Udvari Kamara és a Magyar Kamara bevonása

nélkül dönthessen e téren, de próbálkozásai sorra vereséget szenvedtek. Nem volt felhőtlen más kancelláriákkal való együttműködése sem. A 16. század első felében elsősorban az Udvari Kancellária latin titkáranak tevékenysége befolyásolta hátrányosan a magyar tisztviselők működését. A szélesebb kompetenciával, nagyobb rálátással rendelkező latin titkárok intézték az uralkodó családi és politikai levelezését, általában ők leveleztek a magyar urakkal is. A politikai befolyás kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy egy-egy hivatal súlyát nagymértékben befolyásolta a hivatalvezető személyes súlya, kapcsolata az uralkodóval és a birodalmi vezetés más kulcsszemélyiségeivel. Szilárdan rögzített jogkörökről, kompetencterületekről ebben a korban még nem lehet beszélni. A hivatalvezetők mellett nem szabad az ügyintéző réteg jelentőségéről sem megfeledkezni. A tapasztalt, a központi igazgatás bonyolult gépezetét, az udvari kapcsolatrendszerét jól ismerő titkárok sokat tudtak egy ügyön lendíteni, vagy éppen akadályozni. A három esettanulmány (Türck Dániel és Heldt Balázs küldetése, Lehner Kristóf és Unverzagt Ábrahám követsége, Ostrosith Mátyás kegyelmi ügye) arra hívja fel a figyelmet, hogy az ügyek általában nem egy hivatalban dőlnek el, hanem az esetek többségében a központi igazgatás más kormánysszervei is bevonódnak a döntési folyamatba. Továbbá mindig szem előtt kell tartani annak a lehetőségét, hogy az érintett felek igyekeznek az uralkodó környezetéből pártfogót találni, akinek a bevonásával az uralkodói udvar szinte átláthatatlan és nehezen megfogható erőtere aktiválódik az ügyintézés során.

A Magyar Kancellária a központi igazgatás kormánysszervein túl folyamatos kapcsolatban állt a magyarországi igazgatás különböző szerveivel is. Így mindenekelőtt a Magyar Kamarával, a kora újkori magyar állam legfontosabb szervével, amelynek sűrűn vette igénybe széleskörű ismereteit. A Magyar Kancellária és a Magyar Kamara között személyi szinten is létezett egyfajta kapcsolat. Néhány esetben kamarai titkárok nyertek kancelláriai titkári kinevezést, illetve a kancelláriai szubaltern tisztviselők gyakran kerestek biztosabb megélhetést a Magyar Kamaránál és annak alárendelt szerveinél. A Magyar Kamara mellett a kancellária folyamatos kapcsolatban állt a magyar rendi vezetés két kulcsembereivel, a nádorral és az esztergomi érsekkel. Az uralkodó nem egy esetben vette igénybe a kancellár segítségét a legfőbb magyar rendi

méltóság szándékainak megismerése, az uralkodó terveinek való megnyerése érdekében.

A politikai és igazgatási szerepek mellett a kancellária 1727 előtt igen fontos igazságszolgáltatási kompetenciákkal is rendelkezett. A sajátos magyar jogorvoslatnak köszönhetően az uralkodó a kancellária közreműködésével, a különböző típusú mandátumok segítségével a permenet minden szintjén be tudott avatkozni. Mivel a kancellár a középkori gyakorlatra támaszkodva igazságszolgáltatási ügyekben az uralkodó megkérdezése nélkül is dönthetett, ezáltal a részrehajlásnak igen széles mezője nyílt meg. Végezetül meg kell említeni, hogy bizonyos diplomáciai, külpolitikai kompetenciák is megmaradtak a kancellária kezén. A Habsburg uralkodó mint magyar király a pápával, a lengyel királlyal a Magyar Kancellárián át érintkezett. Hasonlóképpen az erdélyi fejedelemmel való kapcsolattartás is az esetek többségében a magyar kancellárok feladata volt. Ez világosan kifejezte, hogy a Habsburgok a fejedelemséget továbbra is a Magyar Királyság részének tekintették.

Az elvégzett kutatások eredményeképpen sikerült a kancellária archontológiáját összeállítani, és 125 írnok, 15 regisztrátor, 15 titkár, 8 kancellárhelyettes, 5 alkancellár és 19 kancellár, összességében 172 személy működését valószínűsíteni. A dolgozat szerves részét alkotó életrajzi adattárra támaszkodva kísérlet történt a kancelláriai hivatalnokok elemzésére (származás, képzettség, családi kapcsolatok, karrieresélyek hivatalon belül és hivatalon kívül). Sajnos az egyes életpályák töredékessége, továbbá a kancellária speciális, közties helyzete nem engedi meg széles érvényű következtetések levonását, inkább csak egyes jelenségek rögzítését, valamint leírását teszi lehetővé.

A 16. század első harmadában még jelentős számú klerikus működött a kancelláriai személyzet különböző szintjein. A szekularizáció, az egyházi rend vonzerejének csökkenése alaposan átformálta a kancelláriai személyzetet. A 16. század középső harmadára a kancellár kivételével minden posztról eltűntek az egyháziak, csupán a kancellárság maradt egyháziak számára fenntartott tisztség (két kivétellel egészen 1732-ig). Ennek összetett magyarázata van, amelybe a szakértő hivatalnokok terén uralkodó hiány és az anyagi kérdések mellett az egyházi kancellárok szorosabb és alárendeltebb viszonya a Habsburg uralkodó irányában egyaránt belejátszott. A nemesség alsóbb rétegeiből vagy éppen

nemesített városi polgár családokból származó főpap-kancellárok számára az uralkodó melletti sikeres működés komoly karrieresélyt jelentett. Nem véletlen, hogy az 1527 és 1690 között működő 19 kancellárból öten esztergomi érseki kinevezést nyertek, négyen birtokolták a kalocsai érseki címet, és közülük nyolcan nádor hiányában rövidebb-hosszabb ideig egyúttal királyi helytartóként is működtek. A főpap-kancellárok sikeres működésük esetén meg tudták alapozni családjuk későbbi felemelkedését, részint vagyoni háttérrel teremtve, részint rangemelő oklevelet kijárva.

A titkári pozíció 1565 utáni szekularizációja és a kancellári méltóság egyháziak számára való fenntartása lehetetlenné tette a hivatalon belüli előmenetelt. A titkárok így a magyar igazgatás világiak számára is elérhető posztjai, elsősorban a világiaknak fenntartott nagybírói tisztség, a személynökség felé fordultak. Nem véletlen, hogy az 1587 után kancellárián kívüli karriert befutó hat titkár közül öten is személynöki kinevezést kaptak. A 16. század titkárjai Ferencffy Lőrincig bezárólag még magasan képzett humanisták voltak, akik közül többen Itáliában tanultak. A következő században működő titkárok képzettségüket már hazai jezsuita gimnáziumban szerezték, legfeljebb a bécsi egyetemig jutottak, ahol a propedeutikumnak számító filozófiai kurzust látogatták egy-két évig. Az iskolapadban elsajátított alaptudást és kialakított készségeket a gyakorlatban megszerzett praktikus ismeretek, elsősorban jogi ismeretek és fogalmazási készségek, a hivatali nyelv, a kancelláriai stílus egészítették ki. A házassági kapcsolatok és a leszármazók későbbi karrierjének vizsgálata azt mutatja, hogy a titkárok a magyarországi hivatalnoknemesség részének tekinthetők. A Magyar Kancellári titkári pályája összességében jó lehetőséget kínált a családi felemelkedés megindítására, és minden jel szerint anyagilag is jó befektetésnek számított. A titkárok elsősorban arra törekedtek, hogy működési helyükhöz, Bécshez közel az északnyugat-magyarországi térségben szerezzenek birtokokat.

A kancelláriai hierarchia két alsó lépcsőfokát alkotó pecsétör-regisztrátorok (15 fő) és a jegyzők tekintélyes csoportjának (125 fő) elemzése alapján jól látható, hogy a szekularizáció az ő esetükben is bekövetkezett. A 16. század közepén számos jegyző városi-polgári környezetből érkezett. Ennek egyik oka a hosszú időn át működő kancellár Oláh Miklós személyi politikája lehetett, aki maga is polgári

környezetből érkezett. A másik ok lényegesen átfogóbb jellegű. A polgári származásúak igazgatáson belüli erős jelenléte a 16. század első felében nemcsak Magyarországon figyelhető meg, hogy a század második felére a nemességgel szemben mindenhol teret veszítsen. Azzal a nemességgel szemben, amely felismerte a hivatalnoki pályában rejlő lehetőségeket és gyermekei megfelelő oktatásával megteremtette annak a lehetőségét, hogy a kora modern államban sikeres pályát fussanak be. A 16. század második felében és a 17. században működő jegyzőket szemügyre véve elmondható, hogy a nemesség az ő esetükben is átvette az irányítást. Igaz, a kancellária soha nem vált nemesi hivattal, mint a Helytartótanács a 18. században. Több hivatalnok is volt, aki csak kancelláriai pályafutása alatt szerezte meg a nemességet. A kancellár és a titkárok regionális kötődésének megfelelően változnak időről-időre a kancellárián működő szubaltern hivatalnokok származási helyei, hol nyugat-magyarországi kismemesek, hol horvát-szlavón nemesek csoportjai bukkannak fel, hogy néhány évi jelenlét után egy kiszámíthatóbb karrier reményében elhagyják azt. A jegyzői csoport jellemzője az igen komoly fluktuáció. Magánalkalmazottak lévén, munkaadójuk távozása vagy éppen halála alkalmazásuk végét jelentette. Emiatt a jegyzők többsége igyekezett a lehető leggyorsabban egy jobban kiszámítható álláshoz jutni. Ezt nem kevesen a Magyar Kamara, a Szepesi Kamara és azok alárendelt szerveinél, elsősorban a harmincadigazgatásban találták meg. A 125 ismert jegyző és írnok közül 76 személy későbbi pályájára nézve ismeretes adat. A 76 személy közül 31 fő került valamilyen úton-módon kapcsolatba a kamarai igazgatással. Közülük néhányan komoly karriert futottak be, egészen a tanácsosi méltóságig emelkedtek (6 fő), néhányan főrangú címet is szereztek. Hivatalnoki pályájuk tehát a magyar társadalmi hierarchia legfelső csoportjába emelte őket.

A kancelláriát elhagyó jegyzőknek a kamarai igazgatás mellett a megyei igazgatás, az igazságszolgáltatás), városi igazgatás kínált még alternatívát, mások magánigazgatásban vélték megtalálni a keresett egzisztenciát, valamely főúr, esetleg főpap titkáráként, esetleg familiárisaként. Néhány jegyző a birodalmi igazgatás más kormány szerveinél talált alkalmazást (Udvari Kamara, Haditanács, Udvari Kancellária, Birodalmi Kancellária). Ők azonban néhány év után mindannyian arra törekedtek, hogy Magyarországon szerezzenek maguknak valamifajta állást (például a hadititkári posztot egy főkapitány mellett vagy éppen harmincadosságot).

A Magyar Kancellária szakszerű működését megnehezítette, hogy ezekben az évszázadokban nem rendelkezett hivatali épülettel, a tisztviselők munkájukat magánlakásukon végezték, ily módon a hivatali munka és a magánelfoglaltságok továbbra is egymásba folytak, a más központi hivatalokban ekkor már szokásban lévő munkaidő nem létezett. Ez negatívan hatott ki a tisztviselők fegyelmeire és munkamoráljára is. A hivatali titkok megőrzése, jóllehet erre a tisztviselőknek esküt kellett tenniük, nehézséget okozott, ahogy a kancelláriai regisztratúra tekintélyes részének pusztulása is erre a körülményre megy vissza. A Magyar Kancellária egészen 1690-ig nem rendelkezett hivatali instrukcióval, csupán kisebb belső rendtartások, illetve a tradíció szabályozta hivatalnokai működését.

A Magyar Kancellária igazi jelentőségét az a közvetítő szerep adta, amelyet a magyarországi rendek és az uralkodó között végzett. Ennek a szerepnek azért tudott eleget tenni, mert maga a kancellária a legalább részben a központi igazgatás része volt, amely az uralkodó környezetében működött, vele napi érintkezésben állt, tisztviselői előmenetele az uralkodótól függött, vezetői német terminológiával élve *Fürstendiener*-ek. A magyar rendek az 1606. évi bécsi békére és a nyomában született 1608. évi törvényekre támaszkodva kísérletet tettek ugyan, hogy behatoljanak a magyarországi központi igazgatásba, de törekvéseik hosszú távon sikertelennek bizonyultak. Ugyanakkor a kancellária hivatalnokai nem épülnek be mélyen a központi igazgatás hivatalnokai közé, a kancelláriáról nem vezettek utak a központi apparátus vezető posztjai felé. Ha a kancelláriai hivatalnok karriert fut be, akkor az magyarországi hivatali karriert jelent, vagy éppen a magyar egyházigazgatás csúcspozícióit. A kancellária hivatalnokai ilyen módon a magyar hivatalnoknemesség része maradnak. Családi, honfitársi, rokoni, patrónus-kliensi kapcsolatrendszerük viszont lehetővé teszi, hogy a magyarországi rendek és az uralkodó között közvetítőszeretet töltsenek be. A legtisztább reinhard-i mikropolitika értelmében járulnak hozzá, hogy a kora modern állam betölthesse szerepét.

Ez a modell azonban a 17. század második felére egyre több problémát generált. A kora modern állam fejlődése nyomán megsokasodott feladatoknak a Magyar Kancellária egyre kevésbé tudott eleget tenni. Egyre éleesebbé vált a Magyar Kancellária és a központi igazgatás más

kancelláriái közötti különbség, amelyek ekkorra már kollegiális kormány szervvé alakultak, és amelyek uralkodó által kiadott instrukciói követve működtek.

Az oszmánok váratlan 17. század végi kiűzésével megnőtt feladatoknak és új kihívásoknak a régi hivatal már nem volt képes eleget tenni. A magyar rendi és a birodalmi vezetés egyformán a reform mellett foglalt állást. Ennek nyomán került sor egy közel két éves előkészítés után 1690. június 16-án a Magyar Kancellária átszervezésére. A régi hivatal, amely a kora újkori Magyarország legnehezebb időszakában igyekezett a megmaradt országrész igazgatását működtetni és közvetíteni az uralkodó és a rendek között, ezzel megszűnt, helyét egy kora színvonalán szervezett kancellária foglalta el.

IV. A disszertáció témaköréhez kapcsolódó publikációk jegyzéke

A Magyar Udvari Kancellária leltára 1577-ből. In: Fons 9 (2002) 1–3. sz. 227–247.

Szalaházy Tamás kancellár hagyatékában talált iratok jegyzéke (1536). In: Levéltári Közlemények 77 (2006) 2. sz. 123–136.

Szalaházy Tamás, egy Habsburg-hű főpap portréja. In: Történelmi Szemle 49 (2007) 1. sz. 19–34.

Die Laufbahn des habsburgtreuen hohen Geistlichen Tamás Szalaházy. In: Maria von Ungarn (1505–1558). Eine Renaissancefürstin. Hrsg. von Martina Fuchs und Orsolya Réthelyi. Münster 2007 (Geschichte in der Epoche Karls V. Bd. 8.), 91–102.

Humanisten und Juristen. Das Personal der Ungarischen Hofkanzlei in der frühen Neuzeit (1526–1690). In: Institutions of Legal History with special regard to the legal culture and history. Edited by Gábor Béli, Diana Duchonová, Anna Fundárková, István Kajtár, Zsuzsanna Peres. Pécs 2011, 321–331.

A Magyar Udvari Kancellária (1527–1867) és az Erdélyi Udvari Kancellária (1695–1867) története. In: A bécsi magyar nagykövetség

épület. Hivatal- és művészettörténeti tanulmányok. Szerk. Ujváry Gábor. Bécs 2012, 49–65.

Die Geschichte der Ungarischen Hofkanzlei (1527–1867) und der Siebenbürgischen Hofkanzlei (1695–1867). In: Das ungarische Botschaftsgebäude in Wien. Studien zum Amts- und Kunstgeschichte. Red. Gábor Ujváry. Wien 2012, 49–65.

The History of the Hungarian Court Chancellery (1527–1867) and the History of the Transylvanian Court Chancellery (1695–1867). In: The Embassy Building of Hungary in Vienna. Historical Studies on the Authority and the Art History. Ed. Gábor Ujváry. Vienna 2012, 49–65.

Die Ungarische Hofkanzlei und der habsburgische Hof (1527–1690). In: Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16.–17. Jahrhundert. Hrsg. von Anna Fundarkova und István Fazekas. Wien 2013 (Publikationen der ungarischen Geschichtsforschung in Wien, 8), 103–124.

A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai a 16–18. században: hivatalnoki karrierlehetőségek a kora újkori Magyarországon. In: Századok 148 (2014) 5. sz. 1131–1155.

Magyar hivatalnoki karrier a 16. században: Himmelreich Tiburtius pályája. In: Episcopus, archiabbas, historicus ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára. Szerk. Somorjai Ádám OSB, Zombori István. Bp. 2016 (METEM Könyvek 85), 55–61.

Főpap és hivatalnok. Adalékok Lépes Bálint kalocsai érsek, győri adminisztrátor pályájához. In: Primus inter omnes. Tanulmányok Bedy Vince születésének 150. évfordulójára. Szerk. Arató György, Nemes Gábor, Vajk Ádám. Győr 2016 (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai Források Feldolgozások, 25.), 81–107.

Egy könyvjegyzék tanulságai: Heresinczy Péter győri püspök, kancellár és a hagyatékában összeírt könyvek (1590): In: MONOKgraphia. Tanulmányok Monok István 60. születésnapjára. Szerk. Nyerges Judit, Verók Attila, Zvara Edina. Bp. 2016, 195–201.

Ungarische Kläger in Wien. Die Tätigkeit der Ungarischen Hofkanzlei auf dem Gebiet der Gerichtsbarkeit (1526–1727). In: Beiträge zur Rechtsgeschichte Österreichs Jg. 6/ Bd. 2. (2016), 207–217.

Katolikus főpapok a központi hivatalokban a 16. században. In: Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században. Szerk. Varga Szabolcs, Vértési Lázár. Pécs 2017 (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis, 17.), 271–291.

Egy 16. század közepi kancelláriai formuláriumos könyv tanúságai. In: Universitas Historia. Tanulmányok a 70. éves Szögi László tiszteletére. Szerk. Draskóczy István, Varga Júlia, Zsidi Vilmos. Bp. 2018, 551–576.

Istvánffy Miklós, a Magyar Kancellária titkára (1569–1581). In: „A magyar történet folytatója”. Tanulmányok Istvánffy Miklósról. Szerk. Ács Pál, Tóth Gergely. Bp. 2018, 89–102.